

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ: ΑΙΘΟΥΣΑ ΣΥΜΠΟΣΙΩΝ - «ΕΠΑΥΛΗ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρόκειται για ένα οικοδομικό συγκρότημα, που περιλαμβάνει πολυτελείς χώρους κατοικίας οργανωμένους γύρω από τέσσερα αίθρια και μια τετράστυλη αυλή, έναν λατρευτικό οίκο του Διονύσου, λουτρά και καταστήματα. Εκτείνεται στα ανατολικά του αρχαιολογικού χώρου.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το 1982 άρχισε η συστηματική ανασκαφή του ανατολικού τομέα του αρχαιολογικού χώρου του Δίου υπό την διεύθυνση του καθηγητή Αρχαιολογίας του ΑΠΘ, κ. Δημητρίου Παντερμαλή και υπό την αιγίδα της Αρχαιολογικής Εταιρείας.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Η κύρια είσοδος ήταν στη δυτική πλευρά. Αμέσως μετά ο επισκέπτης κατεθυνόταν σε ένα μικρό προθάλαμο, που οδηγούσε σε μια αυλή με πηγάδι. Τέσσερις ιωνικοί κίονες κρατούσαν τη στέγη της στοάς, που την περιέβαλλε. Ένας διάδρομος οδηγούσε στα λουτρά και ένα θυραίο άνοιγμα στο κεντρικό αίθριο με τη δεξαμενή του νερού στο μέσο. Από εδώ ένα μεγάλο άνοιγμα στα ανατολικά, πλαισιωμένο από δύο κίονες, έφερε σε μια ομάδα μικρών δωματίων. Το μεγαλύτερο από αυτά – επίμηκες στην κάτοψή του και με κόγχη στα ανατολικά του – περιείχε το άγαλμα του Διονύσου και μπροστά από αυτό ένα ψηφιδωτό, που απεικονίζει τον ίδιο τον θεό έenthrono, με σκήπτρο στο χέρι και στεφάνι κισσού στο κεφάλι (**Φωτ. 2, 3**). Η κατάσταση διατήρησής του ψηφιδωτού είναι εξαιρετική. Η παράσταση πλαισιώνεται από τρεις μικρότερους πίνακες στη μία πλευρά και τρεις στην άλλη. Μια ταινία με σπειρομαίανδρο χωρίζει το σύνολο του ψηφιδωτού σε δύο τμήματα: στην πλατιά ψηφιδωτή λωρίδα με τα μαύρα αβακίδια κατά μήκος των τοίχων εκτός του θυραίου της εισόδου, όπου σύμφωνα με την τυπολογία παρομοίων αιθουσών τοποθετούνταν οι κλίνες και στο υπόλοιπο τμήμα της αίθουσας, που κατά κανόνα ήταν ελεύθερο από έπιπλα έδινε τη δυνατότητα για άνετη κίνηση, για θέα των παραστάσεων του δαπέδου για χορευτικές και άλλες εκδηλώσεις.

Στο δεύτερο αυτό τμήμα μια ταινία με πλύχρωμο πλογχμό ορίζει τη θέση του συστήματος των πινάκων με τις παραστάσεις. Μεσολαβεί μια πλατιά κοσμοφόρος ζώνη, όπου σε σκοτεινό βάθος προβάλλουν βλαστοί με λουλούδια και κάλυκες ακάνθου στις τέσσερις γωνίες. Παράλληλα δείγματα ψηφιδωτού υπάρχουν στο χώρο της ελληνικής ανατολής και δεν υπάρχει αμφιβολία για την ελληνιστική τους καταγωγή. Η παράσταση του κεντρικού πίνακα έχει ως θέμα την θριαμβευτική επιφάνεια του Διονύσου. Ο θεός στέκεται στην υπερτερία του άρματος στεφανωμένος κρατώντας κέρας και θύρσο. Δίπλα του τον στηρίζει ένας παπποσειληνός. Πρόκειται για μια θριαμβική επιφάνεια του θεού, ο οποίος βγαίνει μέσα από τα κύματα της θάλασσας πάνω στο άρμα που το σέρνουν δύο θαλάσσιοι πάνθηρες. Τα φανταστικά αυτά τέρατα κρατούν από τα χαλινάρια και τα οδηγούν δύο θαλάσσιοι κένταυροι: ένας ώριμος στην ηλικία με γένεια, ο οποίος στην πλάτη του φέρει έναν καλυκωτό κρατήρα και ένας νέος αγένειος, που κρατά ένα λεβητόσχημο με κάλυμμα. Ασφαλώς και τα δύο σκεύη αναφέρονται στη λατρεία του θεού. Στη βάση του πίνακα διακρίνονται τα κύματα από τα οποία ξεπετάγονται τα ελισσόμενα κάτω μέρη του σώματος των τεράτων. Η όλη παράσταση θυμίζει ανάλογες εικόνες από το θρίαμβο του Ποσειδώνα με παρόμοια τέρατα να σέρνουν το άρμα, ενώ δίπλα στο θεό βρίσκεται συχνά η Αμφιτρίτη. Το λευκό έδαφος στο πάνω μέρος της

σύνθεσης φωτίζει την πολύχρωμη παράσταση και υπογραμμίζει τη σημασία της κεντρικής μορφής του Διονύσου, που βρίσκεται στην κορυφή μιας τριγωνικής σύνταξης των σχημάτων. Είναι σαφές ότι ο τεχνίτης αυτής της παράστασης προσπαθεί με την πλούσια πολυχρωμία και την απόδοση λεπτομερειών και διαβαθμίσεων να δώσει την εντύπωση ενός ζωγραφικού έργου.

Οι πίνακες που περιβάλλουν την κεντρική παράσταση εικονίζουν θεατρικές μάσκες. Τυπική είναι η πρώτη από δεξιά, που παριστάνει το κεφάλι ηλικιωμένου σατύρου. Πίσω από τη μάσκα διακρίνεται ένα τύμπανο. Αντίθετα οι υπόλοιπες μορφές, που έχουν κλειστό στόμα, δύσκολα μπορούν να συσχετιστούν με τις γνωστές μάσκες του θεάτρου και ο καθηγητής κ. Δημήτριος Παντερμαλής εικάζει ότι ίσως να πρόκειται για μάσκες παντομίμου. Η μάσκα στο δεύτερο πίνακα κατά σειρά παριστάνει πιθανώς τον Διόνυσο, η τρίτη έναν ώριμο άνδρα με βαρβαρική όψη, πιθανώς το βασιλιά της Θράκης Λυκούργο, η επόμενη από την άλλη πλευρά ένα νεαρό σάτυρο. Η μεσαία είναι μικρότερη σε μέγεθος, μια γυναικεία μορφή, που σχετίζεται με το μύθο του Διονύσου. Ίσως να πρόκειται για τη Θέτιδα αν κρίνει κανείς από το γαλάζιο χρώμα, που έχουν οι βολβοί των ματιών της. Η τελευταία, ένα αριστουργηματικό πορτραίτο παριστάνει ένα ηλικιωμένο σάτυρο. Το τελευταίο από τα τρία προσωπεία είναι το πιο δυνατό και το πιο ασυνήθιστο σε έκφραση. Ο εικονιζόμενος πιθανώς είναι ο σοφός σειληνός, που ο βασιλιάς Μίδας μετά από πολλές δυσκολίες κατάφερε να τον πείσει να του φανερώσει τα μυστικά των γνώσεων που κατείχε.

Στο δάπεδο της αίθουσας βρέθηκαν χάλκινα εξαρτήματα κλίνης με τα διακοσμητικά στοιχεία: δύο προτομές αλόγων για την επίστεψη των πλάγιων στηριγμάτων και δύο κυκλικές προτομές για τη διακόσμηση της έλικας στη βάση των στηριγμάτων. Πιθανώς όλα αυτά τα χάλκινα να προέρχονται από την ίδια αμφικέφαλο κλίνη, η οποία προηγείται χρονολογικά του ψηφιδωτού.

Η συνέχιση της ανασκαφής με αφετηρία τη βορειοδυτική γωνία της αίθουσας κατά μήκος του βόρειου τείχους της, αποκάλυψε τέσσερα ακέφαλα αγάλματα ένθρονων φιλοσόφων (**Φωτ. 1, 5–7**), που ήταν πρόχειρα τοποθετημένα πάνω στο ψηφιδωτό. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα είχαν μεταφερθεί στο σημείο αυτό πιθανώς από κάποια παρακείμενη αίθουσα, καθώς στην στοά του διπλανού αιθρίου βέθηκαν τρία από τα κεφάλια των αγαλμάτων. Η μετακίνηση αυτή οδήγησε στο συμπέρασμα ότι ο χώρος είχε καταστραφεί, πιθανώς λόγω ενός σεισμού, ενώ η αίθουσα των συμποσίων ήταν ακόμα σε καλή κατάσταση, αφού μπορούσε να τα φιλοξενήσει προσωρινά. Το κτίσμα καταστράφηκε από πυρκαγιά, όπως συνάγεται από το στρώμα καταστροφής (καμένα ξύλα, μαυρισμένα κεραμίδια), που βρέθηκε στο μεγαλύτερο μέρος του κτιριακού συγκροτήματος.

Η ανασκαφή αυτή συνεχίστηκε βόρεια της αίθουσας των συμποσίων και οδήγησε στην αποκάλυψη ενός νέου αιθρίου και μιας σειράς δωματίων διαστάσεων περίπου 5Χ5 μ. Η στοά του αιθρίου, που ανασκάφηκε έχει διαστάσεις 15Χ3.5 μ. και ο στυλοβάτης έχει τέσσερις λίθινες βάσεις για τους κίονες. Ως ραχιαίο τοίχο η στοά χρησιμοποιεί τον τοίχο της έπαυλης του Διονύσου. Οι κατασκευαστικές λεπτομέρειες δείχνουν ότι το νέο αίθριο χτίστηκε μετά την ολοκλήρωση των εργασιών στην έπαυλη. Η σχέση των δύο κτιρίων είναι ακόμη ένα ανοικτό πρόβλημα, καθώς φαίνεται ότι υπήρχε μια επικοινωνία των χώρων, ωστόσο η ποιότητα είναι σαφώς πιο χαμηλή σε σχέση με την έπαυλη. Στο μικρό δωμάτιο στα Δ. βρέθηκε μια μικρή νησίδα ψηφιδωτού με πολύχρωμη παράσταση πτηνού. Το δάπεδο της στοάς του αιθρίου ήταν πατημένο χώμα. Τα τρία από τα τέσσερα συνεχή δωμάτια που βρίσκονται στο ανατολικό τμήμα του σκάμματος έχουν κοινό ραχιαίο τοίχο που είναι

χτισμένος σε επαφή με τον τοίχο της έπαυλης. Αντίθετα το τέταρτο χρησιμοποιεί τον τοίχο αυτόν.

Στο δωμάτιο αυτό, που επικοινωνεί με θυραίο άνοιγμα με τη στοά του αιθρίου αποκαλύφθηκε ψηφιδωτό δάπεδο, το οποίο παρουσίαζε μια ασυνήθιστη εικόνα καταστροφής. Δεν είχε υποστεί μόνο καθίζηση που πιθανώτατα οφείλεται σε σεισμό, αλλά αρκετά τμήματά του, αποκολλημένα από το έδαφος βρίσκονταν αναποδογυρισμένα πρόσωπο με πρόσωπο με το υπόλοιπο ψηφιδωτό. Ακόμη το ψηφιδωτό αυτό δάπεδο δεν είχε παρά την τελευταία μόνο στρώση του υποστρώματος. Η σκέψη ότι θα μπορούσε να προέρχεται από όροφο μάλλον πρέπει να αποκλειστεί, αφού δεν υπάρχουν πουθενά ενδείξεις για ύπαρξη ορόφου. Αντίθετα η εικόνα της καταστροφής και ειδικά το γεγονός ότι κυρίως από μία γωνιά και πλευρά λείπουν κομμάτια πείθει ότι δεν πρόκειται για βίαιη αποκόλληση.

Πρόκειται για ένα καλής ποιότητας ψηφιδωτό δάπεδο με λίθινες και λίγες γυάλινες ψηφίδες, που αρθρώνεται με ομόκεντρους κύκλους ενταγμένους σε ένα τετράγωνο. Στον κεντρικό κύκλο παριστάνεται η κεφαλή της Μέδουσας τοποθετημένη ασφαλώς συνειδητά λίγο ασύμμετρα. Ακολουθούν κύκλοι με αστράγαλο, πλογχμό, κλαδιά, σπειρομαϊάνδρο και κανθάρους στις τέσσερις γωνίες. Το τετράγωνο πλαίσιο διακοσμείται με σύνθετο σπειρομαϊάνδρο. Το ψηφιδωτό και η τοιχοποιία του δωματίου αυτού δεν απέχουν πολύ χρονολογικά από την περίοδο κατασκευής της έπαυλης.

Στα ερείπια του νότιου τοίχου του ίδιου δωματίου βρέθηκε ο κορμός ενός μικρού αγάλματος Ηρακλή (ύψους 0.43 μ.) με λεοντή στο αριστερό χέρι και ρόπαλο στο δεξί και ένα ζώο δίπλα του πιθανότατα ελάφι. Το άγαλμα συμπληρώθηκε από δύο μικρά θραύσματα, που βρέθηκαν στο αίθριο της έπαυλης του Διονύσου: πρόκειται για το αριστερό χέρι, που κρατά ομηρικό τόξο και βέλος και το κεφάλι του ζώου, που στρέφεται προς τον ήρωα. Η σύνθεση ταυτίζεται σύμφωνα με τους ανασκαφείς με τον Ηρακλή Boston, το πρωτότυπο έργο του οποίου χρονολογείται λίγο πριν τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. Το αντίγραφο του Δίου χρονολογείται στο 2^ο αι. μ.Χ., είναι δουλεμένο με εξαιρετική φροντίδα και ως σύνολο και στις λεπτομέρειες. Είναι πολύ πιθανό ότι η αρχική θέση του γλυπτού πρέπει να αναζητηθεί στο αίθριο μπροστά από την αίθουσα συμποσίου (**φωτ. 8**), πιθανά στο ναϊσκό της βόρειας πλευράς.

ΣΥΝΟΨΗ

Η έπαυλη του Διονύσου καταλαμβάνει κεντρική θέση στον ανατολικό τομέα της πόλης. Χτίστηκε πάνω από ένα σημαντικό κτίριο του 4ου αι. π.Χ. Χρονολογείται στο 2ο μισό του 2ου αι. μ.Χ. Αποτελείται από καταστήματα, μεγάλο λουτρό, αυλή και αίθρια, αίθουσα συμποσίου, βιβλιοθήκη, χώρο λατρείας και αποθήκες. Ήταν πλούσια διασκοσμημένη με γλυπτά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενική

Δ. Παντερμαλής, Η ανασκαφή μιας αίθουσας συμποσίων στο Δίον, *AEMΘ* 1, 1987, 181 – 188.

Δ. Παντερμαλής, Δίον: Ο τομέας της έπαυλης του Διονύσου το 1989, *AEMΘ* 3, 1989, 141 – 148.

Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου 1990, *Εγνατία* 2, 1990, 375 – 379.

Δ. Παντερμαλής, Η ανασκαφή του Δίου, *AEMΘ* 4, 1990 (1993), 187–194.

Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *AEMΘ* 5, 1991 (1994), 137 – 144.

- Δ. Παντερμαλής, Η ύδραυλις του Δίου, *AEMΘ* 6, 1992 (1995), 217 – 222.
Δ. Παντερμαλής, Δίον. Η δεκαετία των ανασκαφών 1987 – 1997, *AEMΘ* 10 Α, 1996 (1997), 205 – 214.
- Δ. Παντερμαλής, Ο ανατολικός τομέας, *Αρχαιολογία* 33, 1989, 31 – 32.
Δ. Παντερμαλής, Δίον. Η ανακάλυψη, Αθήνα 1999, 152 – 203.
Δ. Παντερμαλής, Δίον. Αρχαιολογικός χώρος, 56 – 59.
Th. Stefanidou – Tiveriou, Art in the Roman period, σε: R.J. Lane Fox, ed., *Brill's Companion to Ancient Macedonia. Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC – 300 AD*, (Leiden – Boston 2011), 580 – 581.

Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1982, 68.
Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1983, 56.
Έργον 1982, 25, εικ. 41.
Έργον 1983, 34.
Έργον 1986, 72.
Έργον 1987, 64.
Έργον 1988, 68 – 69.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

- Φωτ. 1:** Μαρμάρινη εικονιστική κεφαλή φιλοσόφου που βρέθηκε σε ένα από τα καταστήματα (*ΠΑΕ* 1982, 68, 52β).
Φωτ. 2: Δίον. Αίθουσα συμποσίου. Ψηφιδωτό με παράσταση του θριάμβου του Διονύσου (*Έργον* 1987, εικ. 61)
Φωτ. 3: Δίον. Ιχθυοκένταυρος, λεπτομέρεια απο τον θρίαμβο του Διονύσου (*Έργον* 1987, εικ. 62)
Φωτ. 4: Δίον. Προτομή Ηρακλέους ντυμένου ως Ομφάλη (*Έργον* 1987, εικ. 63)
Φωτ. 5: Δίον. Ακέφαλα αγάλματα φιλοσόφων (*Έργον* 1987, εικ. 64)– 65
Φωτ. 6: Δίον. Προσαρμογή της κεφαλής στο τέταρτο άγαλμα φιλοσόφου (*Έργον* 1987, εικ. 65)
Φωτ. 7: Δίον. Ακέφαλο άγαλμα Διονύσου (*Έργον* 1988, εικ. 57).
Φωτ. 8: Δίον. Δάπεδο δωματίου, πιθανώς συμποσίων (*Έργον* 1988, εικ. 58).

Ευαγγελία Γεωργίου